

Гнат Хоткевич

Камінна душа

Харків
«Фоліо»
2021

I

Ой Марусе, камінная душе!
Не слухати ж було шептання мого,
Не лишати ж було попонька свого.

Отже, сьогодні новий ксьондз служив по раз перший службу у церкві. Гуцули прислухалися, придивлялись і остаточно винесли не зле вражіння. Особливо подобалася проповідь. Не змістом, бо змісту мало хто вкємував, а тим, що було її сказано голосно і виразно.

— Вогорит, — ек відпечєтує! — говорили один до одного пошептом.

Взагалі вся служба пройшла дуже добре. Дяк, бажаючи показатися, вигалайкував на дух кінський, закручував, заплутував мелодію до того, що сам ставав як дурний у тім усім, і під кінець служби захрип, сарака, так, що доброго ока горівки треба було відтак, аби голос вернувся.

Та й ксьондз, нема що казати, голосники мав добрі, гуцулія теж гула з охотою, хоч і не влад, а багачі кидали до скарбонки цілими левами.

А поки тяглася служба і дим кадильний, змішавшись з різними іншими гуцульськими пахощами, возносився до престолу, баби по черзі бігали поздоровляти молоду попадю. Властиво, секретно кажучи, гадка тут була інша: баби хотіли переконатися, чи попадає молода, чи файна, отже, чи є надія, що піп буде триматися жінки. Бо попередник сього ксьондза великий був преподобник по бабській часті і добре дався гуцулкам узнаки.

І тут вражіння було добре: попадає виглядала, як квіточка.

— А йке-с молоденьке, Бог би те вкрив! — весело казали баби і гурмою лізли цілувати у руку. А їмость червонілася, як яблучко, і не знала, чи їй тримати руку, чи

сховати за спину, чи обтирати за кожним разом. Все то було для неї нове: і шлюб, і місце, і люди, і сама вона здавалася собі не такою, як була.

Утішені баби голосно прирікали, що хто дає на нове господарство, і на цей раз дари їх були щедрі і давалися з охотою. А тим часом закінчилася служба і ксьондз ішов царинкою, оточений гуцулами; газди топталися один одному по ногах, аби йти ближче до нового попа та хоч краєм вуха чути, що там він таке говорить.

Ксьондз вичисляв браки, які побачив у церкві: того немає, того немає, а те хоч і є, але в такому виді, що краще би його й зовсім не було.

— Презбитерія... Та хіба ж це презбитерія? Це, вибачайте, хлів свинячий, а не презбитерія! Презбитерія — це найголовніше місце в церкві.

— Ає! Ає! — підтакувала гуцулія.

— То, прошу їгомостя, то та' ек би сказати — усу путерю тото місце на собі держит, — говорив старший брат, бажаючи за всяку ціну сказати й своє гідне слово.

— Яку путерію, що за путерію? Я ваших слів не розумію, але презбитерія мусить бути упорядкована. Треба наймити маляра, аби вималював порядно. Отже, прошу позволення мені тим зайнятися: я знайду маляра, зговорюся...

— Ає, ає! Стокмита го поренно, аби не вшахрував.

— А що, газди, думкуєте? Таже воно все може бути. Ксьондз вичисляв далі.

— Воздухи — як шмати. Сорочка на престолі — мов у смолі купана. Ризи — сором убрати на себе. Чи вже ви, люди, такі бідні, що у вас храм святий у таким порядку?

Гуцули не признавалися до вини і все валили на попереднього попа.

— Прошу, їгомостику любенький, ми у тім ані сине за ніхтем не винні. Ек піп за церкву не дбає — хто ме дбати? Ци я, ци сусіда?

— Ає, то таки так. Тот піп бирше за молодиці дбав, їк за церкву.

Ксьондз старався повернути бесіду на інше поле, бо йому неприємно було чути нарікання на члена корпорації,

але гуцули попали на своє болюче місце, як муха на садно, і не легко їх було звідти збити.

— Він замість «Господи помилóй» співав: «А хто любить гриби-гриби, а я й печериці, а хто любить дівки-дівки, а я й молодиці».

— Він і файнішої ше вмів.

І тут же одвертими формами оповідали досить нескромні деталі приватного життя свого духовного наставника, як рівно й деталі події, що привела до зміни старого попа на нового.

Речі стояли дуже просто. Один газда, переконавшись, що таки дійсно піп ходить до його жінки, ужив звичайного средства прозріваючих рогоносців — сказав, що йде до Жебйого за орудов, а сам заховався в смеріче так, що міг бачити одразу і плебанію, і Черемош, і свою хату.

Чекав недовго, бо піп, задравши одягніє, уже перебрідав Черемош, а перебрівши, не пішов ніде, лиш просто до тої хати. Газда облазчиком-облазчиком прийшов верх своєї хати, зайшов у тіль, двома колами добре припер двері, а сам, взявши третій, уліз у хату вікном.

І що там уже була за бесіда, не знати, а лиш єгомость, прийшовши додому, впав на ліжко та так уже й не вставав, аж доки не прийшло єпископське розпорядження про перенесення до другої парафії, а нім¹ така знайдеться — з чеканням при консисторії.

Таким чином очистилося місце в Криворівні для молодого о. Василя. Він лише-лише вискочив з семінарії — як тут дають самостійну парохію. Оженися — і самі печені гриби до рота полізуть.

Властиво о. Василій давно вже намітив собі жінку. Правда, була бідна, як миша, виховалася в кляшторі² на кинений кривими гріш, але зате була гарненька і як на смак новоукінченого семінарста, то навіть дуже гарненька, отже, цілком на добре зачіпала естетичні струни душі о. Василя.

Очевидно, опікуни на освідчення о. Василя відповіли цілковитою згодою. Боліли, правда, душею, нарікаючи на

---

¹ Поки.

² Монастирі.

померлих родичів Марусі, котрі буцімто не лишили бідній сироті нічого; від себе подарували дві перини і ще надзвичайної роботи хрест у флящині, але о. Василь якось не дуже піклувався про віно: перспектива одразу, впрост зі шкільної лави сісти на багату гірську парохію, де за похорон дають вола, а за шлюб і пару — ця перспектива вносила деякі компенсації в питання о гріш.

Ну, і от привіз на парохію молоду жінку, почалося нове життя.

Для Марусі мусило би бути таки геть цілком нове в усіх значіннях. З дитини-підлітка вона нараз стала жінчиною, хоч це якось... мало відбилося на ній, не зробивши жадних надзвичайних змін: мабуть, занадто ще була дитиною і по-дитинячому пережила чи, скорше сказати, перебула цей факт.

Нова обстановка домашня також не зробила на Марусю надзвичайного вражіння. Мати чоловіка, стара господиня, що з'їла зуби на веденню домашнім, любовно, але рішучо відсунула молоду невістку від усякого господарювання й життєвих дрібниць.

— Воно ще молоде. Нехай побавиться, аби не нарікала потім, що запрягли її до роботи, — говорила «бабця», як уже зарані величали усі стару їмость, і дійсно зуміла цілковито ухоронити Марусю від усяких буденних турбот. Навіть каву приносила до ліжка пестійці, і Марусю, ніжачися та шулячися, як кітка¹, випивала запашний трунок і знов шурхала під ковдру.

Та вже єгомость якось запротестував:

— Де то видано, де то чувано? Замість того щоб самій раненько устати та старій жінчині подати до ліжка каву, вона — дивіться, люди добрі! — сама вилежується, аж поки їй принесуть.

Говорив він це не злобно, а от просто так собі, для порядку: просто це порушувало якусь там гармонію його понять про обов'язки жінки.

Маруся кривилася потім два дні на чоловіка, але каву з того часу варила вже сама. Єгомость підкпивав² собі:

---

¹ Кішка.

² Підсміювався.

— Що то, мамо, нині кава так ніби... чи то недоварена, чи то переварена?

Бабця посміхалася, говорячи:

— Ну, ну... Буде вже тобі.

— Та ні, таки справді щось кава мені не смакує. Чи то, може, не ви самі варили?

— Прошу не пити, коли не подобається! — з обуренням виривалася Маруся, схоплюючися. На початках вона брала ще то все за чисту монету.

О. Василь робив великі очі.

— А-а-а!.. Так то, може, ви варили?

— Я. Але вже по раз останній.

— Ну, то так би ви й казали. Я би тоді почав хвалити, — і пив далі, наче розсмаковуючи. — Гм... Воно й справді кава нічого собі. Гм... Але ж таки й зовсім добра кава. Гм... Я би навіть сказав, що зроду не пив такої доброї кави.

Маруся розцвітала.

— Направду?

— А бігме направду. Так що навіть прощу позволення поцілувати ручку.

Згодом, коли така кумедія повторялася регулярно за кожним питтям кави, Маруся призвичаїлася і вже не звертала уваги на слова мужа, а свій обов'язок варення кави повнила вже без сердечної тривоги: вставала заспана, з позіханнями мішала, колотила там щось, чаклуючи над сметанкою. І все те під безперестанний шепіт бабці:

— Але йди... Йди, я сама... Та він не дізнається... Йди-бо...

Маруся ще смачніше позіхала і півсвідомо бовтала ложечкою.

Решта господарства цілком оминула плечі Марусі — бабця сама несла весь тягар на собі, не допускаючи Марусю навіть до дрібниць.

Взагалі родинне життя надзвичайно якимось скоро увійшло в свою колію. О. Василь мав щось із флегматика в собі: все, чого лиш він діткнув рукою, набиралося якоїсь сірості, як в дощову годину. Впору з'їсти, впору лягти спати, з нудотою відробити свій обов'язок, положене число

разів на тиждень приголубити жінку — в тім замикалося все. І не дивно, що завдяки такому регулямінові¹ якомсь занадто вже скоро осів о. Василь: в швидкім темпі почало відростати йому черево, звисало молоде воло, рухи ставали лінивими і число їх все зменшалось.

І в усім тім новім життю, в усій тій розміреній пристосованості, і в сонній любові мужа, і в ніжних піклуваннях свекрухи — в усім тім Маруся відчула би, певне, дуже скоро величезну нуду, якби... якби не було... гір.

Гори!..

Спочатку не зробили вони на неї вражіння. Навпаки: перші дні, як лиш молоді сюди приїхали, Маруся відчула, що гори давлять її.

— Але бійтеся Бога, отче! Де це ви мене завезли? Та тут страшно жити!

О. Василь лиш блимав очима. Він був з Поділля, і йому самому якомсь було... «омкно» серед тих мовчазливих велетів. І лиш стара їмость, уроджена в горах, одразу почула себе на місці і дихала, як риба в воді.

— Нічого, дітоньки, нічого! Буде все добре. Я виросла і весь вік свій прожила на долах, але люблю гори понад усе.

І справді: вона відразу вжилася в гірську атмосферу і ввела в неї дітей. Та й о. Василь скоро пристосувався: потребував лиш вигідного хліва, а де він, цей хлів, буде стояти, у горах чи на долах, — це йому було цілковито однаково.

Але зате Маруся згодом відчула гори цілою душею і полюбила їх.

— Чекай, чекай, доню, — часто говорила стара їмость у відповідь на захоплення Марусі. — Це ж іще зима. А от як прийде весна, як укриються верхи зеленню новою, позацвітають трави, як вилізуть гуцули зі своїх кожухів та розсиплються маком червоним по узгір'ях — от коли наші гори красні! Узимі якомсь... тісно в горах: усе пов'язане, поплутане стежечками, від стежки ані руш. А вліті — куди оком глянути, туди й ногою ступити. Пташечкою будеш літати кичерами, коли...

---

¹ Розпорядку дня.

— Коли що, бабцю?

Бабця усміхалася.

— Але, бабцю, — коли що, ну?

— Коли... коли я... не буду бабцею. А як буду або сподіватимуся — о, тоді обережненько будеш ходити, на паличку опиратися, а я тобі буду смачні страви варити, і тоді вже кава йтиме до ліжка, хоч би там що. А відтак... відтак винесемо його сюди, на ганок, і буде на него сонечко світити, буде його вітрець полонинський обвівати. І буде рости він здоровий, красний та розумний.

— Хто се, бабцю?

— Він, мій унук. Отже, бігай, ходи, щебечи, набирайся сил та здоровля, щоб легко, Господь дав, пішло, щоб було покорму багато, щоб свobodно перетерпіла.

— «Аби-с легко зносила та й мирно злегала...»

— Дивись! А ти звідки знаєш гуцульські приговірки?

— Таже я завше між гуцулками, бабцю!

Справді, Маруся одразу стала загальною улюбленицею. Гуцулки її пестили, як малу дитину, і, здавалося, не мали жадної пошани для такої високої гідності, як їмость. Навіть називали просто «Муха», бо чули, що іноді ксьондз так її називав.

— Ей ти, Муха! А йди суда! — кликали, мовби яку сусідку, але по суті речі любили свою їмостечку, як лялечку, і зробили би для неї все.

Марусі, наприклад, дуже подобалася «уберя» гуцульська, і якось в неділю вона, для жарту, перебралася по-гуцульськи: від одної баби взяла запаску, від другої постолу, від третьої фустку, сорочку свою побігла принесла. Молодиці убирали свою їмостечку, як вильце, зі сміхом та жартами.

— На всі гори молодичка!

— Ає! Нема ноші понад гуцульську! Красит, панит, кольору додає.

А третя вже підспівує:

Ци то, люде, чучурина,

Ци то горошина?

А ци то ми, добрі газди,

Файна йка дівчина?

— Та ци ти, Муха, дівка, ци таки молодица? Бо шош не вигледаш ми на молодицу.